

 BUTLLETÍ DEL
CENTRE EXCURSIONISTA
DE CATALUNYA

ANY XI

OCTUBRE DE 1901

N.º 81

EXCURSIÓ ALS PIRENEUS DE LLEIDA, ALT
PALLARS, VALL D'ARAN, MALADETTA Y
CALDES DE BOHÍ.

AGOST DE 1900

Desitjosos de recórrer la montanya de la que avuy ne diem provincia de Lleida, alguns socis del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, en la darrera sessió de Juny, varem resoldre fer una excursió a l'Alt Pallars, Vall d'Aran, Maladetta y Bohí. El camí que ordinariament se segueix pera anar a la Vall d'Aran, és la ribera del Pallaresa fins a Esterri d'Aneu y port de la Bonaigua, o bé Ribagorçana amunt y port de Viella; més nosaltres portavem l'intent de conèixer el troç de Pireneu comprès entre aquests dos rius, y an aquest fi formàrem el següent itinerari, que ha guérem de modificar en alguna de ses parts: punt de sortida, la Pobla de Segur, ribera del Flamissell en tota sa extensió, Portarró d'Espot, entrada a la Vall d'Aran pel Portell de Colomés, Vall d'Aneu, Noguera Pallaresa fins al seu origen, y retorn a la Vall d'Aran; desde allí aniriam a la Vall de Venasch pera fer l'ascensió a la Maladetta, baixar després per Vallivierna, hospital de Viella, port de Rius y port de Caldes a la Vall de Bohí, y passariem altra vegada al Noguera Pallaresa per les riberes de Sant Nico-

lau y d'Espot, atravesant així perpendicularment el camí que hauriem seguit a l'entrar a la vall aranesa.

DE POBLA DE SEGUR A CAPDELLA

Reunits, donchs, ab els senyors D. Bartomeu Mitjans y D. Juli Soler el dia 8 d'Agost a la Pobla, aon jo'ls esperava desde primers de mes, sortiem a les dugues de la tarda d'aquella pintoresca vila, 540 m. alt. (1). El camí que anem seguint, sempre riu amunt, no té altre atractiu que'l bell conreu de l'hermòsa vall que fertilisa'l Flamissell ab ses aigües benefactores. Al cap del terme s'hi veu blanquejar l'ermita de Sant Miquel del Puy entremig de les espesses oliverades que se'n pugen fins al peu de l'espadada roca de Sant Aventí, quines cingleres cobertes de boixos y romanins baixen esgraonades dret al riu. Al cap de mitja hora, per la Palanca Nova, que de tant nova que és se n'acaba de caure, se guanya la ribera dreta; a l'altra banda, dalt d'un enherbat turó, s'hi aixeca una casa solitaria: ne diuen la Masia. Deixant Erinyà a mà esquerra y passant de llarch pels hostals del Peret y del Tinet, situats un a cada costat del torrent que baixa de les montanyes de Serradell, aiguavessants del Ribagorça, ens trobem al Congost, pas de poch metres d'amplada que'l riu s'ha obert a través de la murallada de roques conglomerades que, extenent-se pel nord de la Pobla, separen la Conca de la Montanya. Passat l'estret, per entre les arbredes se veuen encastades les cases de Lluçà y Reguart sota de Puigcerver, que s'alça com guaita avançat a l'entrada d'aquella vall encongida per les penyes.

A les quatre, havent deixat Garbet, als cinch minuts entravem a Senterada, 755 m. alt., poble de bastant importancia, situat entre les riberes de la Pobleta y de Sarroca, en la que hi ha una petita fàbrica de filats y teixits

(1) Ha de tenir-se en compte que les altituts a que fa referencia aquesta Memoria són preses ab un aneroide de butxaca. Per lo tant, han de considerar-se no més que aproximades.

de llana que no poguérem visitar per la falta de temps: és un dels pochs establiments industrials d'aquella regió y pot-sér el més important. El paisatge a mida que avancem és més atractiu, els prats verdegens les planes riberenques, la vegetació és més ufanosa y el riu cada cop més baladrer saltant entre'ls pigals que ha anat agombolant en son llit.

A les cinch atravessem sense deturar-nos els carrers de la Pobleta de Bellvehí. A l'esquerra, dalt del serrat, s'ovira'l poble d'Estivill. Cinch quarts després entravem al Santuari de Ntra. Sra. de la Plana, patrona d'aquesta encontrada, deixant a mà dreta Beranuy y Gramenet. Desde la Plana la vall s'estreny altra vegada, de manera que en arribant a Castell-Estahó les montanyes s'aproximen fins a formar un estret per on baixa'l riu encaixonat movent gran fressa. L'anomenen el Forat de la Vall, perquè dóna entrada a la de Capdella. A les fosques passem pel bosch d'Astell y a l'altre costat de riu pel pont de ferro que hi ha construït la companyia de les mines al sortint mateix de la casa, y a les vuit ens trobavem a la Torre de Capdella, 1130 m. alt.

El meu amic en Jaume Espot, cumplint l'encàrrech que li tenia fet, va presentar-nos el guia que'ns havia d'acompanyar a la Vall d'Aran junt ab tres homes més pera portar-nos l'impedimenta, puix que l'escabrositat del terror que s'ha d'atravessar no permet el trànsit de cavalleries. Era aquell en Joseph de Pauls, home molt pràctic del país, petit d'estatura, rodanxó, fort com ell sol, d'ulls vius, bastant enraonador y molt aferrat a la seva; semblava tonto, més encara no he pogut esbrinar si'l feya o si ho era realment. La primera condició que va imposar-nos era que no volia portar pes de cap manera. «Bé prou que m'ha vagat,—ens deya,—quan essent jove portava'l peix desde'ls estanys a la vall brincant com un isart per aquells roquerals!

L'endemà, enllestides les provisions que necessitavem per dos dies, en dugues hores ens plantem a Capdella, deixant a mà dreta Aiguabella y passant per Espuy a l'esquerra. Allí un dels peons se desfà del tracte perquè diu

que'ls paquets l'embaracen quan camina, y ens deixa sense més raons. Aquest contratemps va fer-nos perdre una bella estona, fins que ab prou treballs varem trobar-ne un altre que ocupés el lloch que deixava vacant aquell poca paraula.

Per un rústich pont de tronchs y fullatge passem el Ricuerna, que, gemegant entre les roques, baixa esverat a juntar-se ab el riu d'Estany-Tort, al peu mateix del turó on s'asseu Capdella, 1465 m. alt.

A TRAVERS DEL PIRENEU

DE CAPDELLA A SALARDÚ

Arreglada y distribuïda l'impedimenta entre'ls homes, eren ja les deu quan arrencavem de Capdella. Més que excursionistes semblava que anessim a fer una pesquera als estanys, perquè en Joseph, que duya la batuta y anava endavant, va comparèixer ab el canastrell al coll y una canya de pescar per bastó. «Ell les entén totes!—ens diu en Ramon, que pujava darrera de tots, més suat que'l bot de vi que aguantava a ses espatlles.—Aixís que deixarem a vostès, ell se n'anirà a Caldes; allí li donaran aculliment franch perquè porta un certificat de pobresa, passarà uns dies pescant, tot serà benefici y tornarà a casa ab unes quantes pessetes que en el seu poble no hauria pas pogut guanyar. ¡Jo hi hagués pensat, que també ho hauria fet!» Y accentuava aquestes paraules ab un gesto de cap que ben clar denotava'l greu que li sabia de no haver-hi atinat abans. Com el seu company, ab un tir podia matar dos tudons, y que haurien fet bon caldo, perquè les pessetes a la vall de Capdella volen molt altes.

El riu d'Estany-Tort baixa pel fons de la despullada vall y s'esmuny pel Pla de Tuberia y Estay-Pusi. El camí va seguint sempre per sota del Montseny, y al cap de cinch quarts ens porta al Pla de Sallente, 1800 m. alt., aon sembla que no tingui sortida; no's veuen més que rochs y els pichs de Fosé y de l'Espada, sense vegetació de cap mena; les aigües s'aboquen en majestuosa cascata y guanyen

d'una embranzida la muralla granítica que'l tanca pel nord.

Remontant el Salt de l'Aigua en una hora y mitja, pot pujar-se a Estany-Tort, y dret al cap dels estanys, passada la Collada dels Gabatxos (1), s'arriba a la Montanyeta y portarró d'Espot: és el camí més dret y el que segueixen els pescadors. Més nosaltres, volent anar per Peguera, desde Sallente haguérem de remontar la Canal de Pigolo, que ve dels estanys de la regió oriental anomenada els Jous, que confronta ab les montanyes d'Espot. Després d'atravessar la Coma d'Espòs y Bony de la Curnera, entràrem tot seguit en les regions del granit, tant selvatges y desolades que en prou feines hi arrela l'herba; comencen els pigals a entrebancar nostres passos; tirats els uns sobre'ls altres en espantós desordre, donen al país que trepitgem un aspecte de ruïna, de destrucció, que de veres imposa. A les dugues hores de sortida del Pla de Sallente, entravem a l'esgraonada canal d'Estany-Gento, y al cap de cinch quarts a la pleta de Roca Fallada. No hi trobem ningú; més amunt hi pastura'l remat y el pastor ens està mirant desde dalt d'una roca. En Joseph s'hi atança y li pregunta si hi haurà algú a la pleta de la Mar; la contesta és negativa; els pastors no hi han estat en tota la temporada, y lo pitjor és que la cabana s'havia enfonzat y haurém de dormir al ras. Els guies no s'hi saben avenir a passar la nit sense foc y sense jaça: empenyats en que retornessim a Estany-Tort, ens deyen que a les cabanes dels pescadors podriem descansar més bé, tindriem millor sopar y a l'endemà més bon camí. La força de les seves raons no'ns va poder vèncer, y, veyent que tot era inútil pera fer-nos desistir del nostre propòsit, tornen a carregar-se'ls paquets y comencen a caminar altra vegada tot rondinant: «Bé, bé. Vostès ho volen, vostès s'ho trobaran».

Al cayent de la tarda, ja erem a l'estany de la Mar, 2448 m. alt. Abans de que'ns atrapés la fosca podiem ha-

(1) Altres ne diuen la Collada dels Pescadors y també de la Montanyeta.

ver pujat fins al cap dels estanys; més hauria sigut una temeritat fer nit en aquelles altures cobertes per grans congesques que'l sol xardorós de l'Agost encara no havia pogut fondre, y determinàrem quedar-nos a la mateixa pleta de la Mar. El petit herbey que s'extén entre aquest estany y el de la Colomina va produir-nos l'efecte d'un veritable oasis en mig d'aquell desert pedregós. A l'entorn nostre no s'hi veyen més que pigals escampats ça y enllà dels estanys o acoblats en immenses tarteres al peu del montanyam que en forma de cerch se desplega desde solixent a ponent ab l'enlairada punta del Peguera, que'l domina.

A copia de tombar montanyes y carenes, el sol s'anava allunyant, abandonava les afraus, fugia de les clotades y s'enfilava amunt, amunt de les cimes alteroses, les cobria de porpra ab sos raigs cada vegada més esmortuits, y besant-les amorosament desapareixia a poch a poch, deixant en l'espai una ruentosa clapa que s'apagava per moments a mida que'l cel se poblava de guspirejants estels y la negra nit s'ensenyoria de la terra y ho amortallava tot ab ses tenebres. Les serres que s'extenien cap a Mig-dia jeyen sota la boira, que s'alçava majestuosa del fons de la ribera; els contorns de les montanyes, poch abans irisats de llum per les darreres llambregades del sol ponent, apareixien confoses per la nivelladora fosca que omplia de misteri la feréstega regió dels estanys, aont ens trobavem acampats. Teniem la nit a sobre, y ab la nit havia esdevingut el fret, que ja començava a sentir-se. Com que'ls pastors feya temps que havien abandonat la pleta, la cabana era enfonzada y no hi trobàrem més que una trista pell arnada, un sarró de sal y uns quants branquillons mig carbonisats que, a falta d'altra llenya, varen fer-nos força servey, ja que no podiem estar sense foch en aquell desabrigat paratge. Asseguts al voltant de la foguera, despatxàrem ab una llestesa sense exemple'l sopar que en Mitjans, com a bon administrador del rebost, ens tenia preparat. El *menu*, si bé podia ser més abundós, no deixava d'esser variat: xicoires, ous dusos, carn rostida, truita,

pernil, postres variats y una copa de cognac pera espantar el fret. Tot-hom va quedar ben satisfet, y en Ramon molt content perquè a l'endemà'l bot ja no li pesaria tant, puix els seus companys l'havien alleugerit de tal manera, que veyent-lo mig esventrellat deyen que'l taverner havia mesurat a favor de casa.

Ab aquestes, havent-se acabat junt ab el foch les ganes d'enraonar, ens ajaçàrem al repeu d'una roca tots set ben embolicats ab les mantes. Esperant que vingués la sòn y el nou dia, contemplava extasiat els bells efectes de lluna al reflectar-se en les bellugadices aigües dels estanys, o bé il·luminant aquella soletat espantosa. Passen hores y més hores, y no era possible dormir. Tomba-t de l'un costat, tomba-t de l'altre, de totes maneres s'estava prou malament y el fret més intens com més s'acostava la matinada. El descans se feya impossible. En un altre lloch, hauriem trobat la nit llarga y fastigosa, més davant dels meravellosos encants de la Naturalesa sempre's passa'l temps agradós.

Ès tant bella l'obra de Déu, que un no's cança may d'admirar-la!

A trench d'alba, ja estavem a punt de marxa. Del cap de les montanyes baixava un aïret que tallava la cara; més no va molestar-nos gaire'l fret. Pera fer-lo passar no hi ha com les clapices que s'atravessen pera enfilarse als darrers estanys. Jo crech que en ple hivern, si possible fos transitar per aquells deserts, se suaria de debò. No havíem pas caminat una hora y ja'ns trobavem sota de les Agulles de Saboró quan el sol, ab sòs raigs esplendorosos, abrillantava la blancor de les congestes que vorejaven l'estany. La Frescau, la Mar y la Colomina, aont havien estat acampats y que ab recança abandonàrem, se veyen allà al fons entaxonats en les grisenques roques que'ls hi serveixen de marge, com tres perles guardades en un mateix estoig.

Seguint en direcció N. deixàrem a la dreta'l Peguera y el Saboró, y ab tres quarts més arribàvem al coll, 2700 metres alt., que dóna entrada a la vall de Monestero, nua y pelada en son principi y ben boscada en la part baixa a

l'embrancar ab la d'Espot, prop de l'estany de Sant Maurici. El panorama que desde allí se descobreix és sorprenent: la famosa serra dels Encantats, en una de quines estribacions ens trobem, extén ses dentellades crestes de N. á E.; al N. y NO. a l'altra banda de la ribera, els pichs de Saburedo, la Ratera y Colomé, fronteres de la Vall d'Aran; a l'O., les montanyes que'ns separen d'Estany-Tort, y vers Mig-dia, pel camí que haviem recorregut com onades d'un mar tempestuós, se desplegan les serralades de les valls del Flamissell y Conca, limitades pel Mont-sech.

Pera dirigir-se a Colomé s'ha de fer cap al portarró d'Espot. Hi teniem dos camins; més ben dit: camí no n'hi havia cap: podiem seguir la interminable canal de Monestero y remontar després la ribera en àngol recte. Era lo més fàcil, mes hi hauriem posat molt més temps: per això determinàrem anar-hi de dret per l'esbiaixada, ab tot y les dificultats que era precis vèncer, puix haviem d'atravessar dugues valls profundes y guanyar tres aspres collades. Era cosa de portar ben lligades les espardenyes y el pit ben aixamplat.

A les vuit empeniem de nou la ruta pel fons de la vall de Monestero, 2420 m. alt. Algunes mates de florida boixerica creixen al costat de les congestes que guarneixen tota la vessant. Remontem la primera collada, 2515 metres alt., ericada d'agudes roques que ab prou penes logràrem franquejar, y desde allí, cor-presos, admiràrem el gran cercle que deixavem darrera nostre, per damunt del que's redreça majestuós l'espadat Pich de Peguera, el gegant de l'encontrada. Continuant pel començament de l'altra vall, pujàrem al segon coll pera rependre després les tarteres en la feréstega vall de Subenulls, 2270 m. alt.; a mà dreta'ns queda un petit estanyol; algun que altre abet de migrat brancatge que s'arrapa an els abruptes relleixos de les penyes suavisa la selvatja asperesa d'aquella regió. Durant tres hores no varem fer més que llençar-nos a través dels enderrochs granítichs que cobreixen la fondalada. Tot el paisatge presenta un aspecte terrorífich, aclaparador. L'ho-

me's troba petit en mig de la grandiositat, impossible de descriure, d'aquell recó virginal. Allò sembla un troç de món en descomposició que l'eterna neu li serveix de mortalla.

Anant sempre en direcció NO., per fi arribarem a la darrera collada, aiguavés de la ribera de Sant Nicolau, afluent de Bohí (Ribagorçana) y d'Espot (Pallaresa). El camí, revestit de relliscosa gespa, que segueixen els pescadors venint d'Estany-Tort, és el mateix que en mitja hora, sempre planejant, ens deixa al Portarró d'Espot.

A les onze sortiem del Portarró, 2400 m. alt. A dos quarts de dotze paravem taula a la font de la Pala, y a la una repreniem el camí. L'Estany Negre, el del Recó y un altre petit estany, saltant de roca en roca engeguen ses blavoses aigües a l'Estany-Llonch (ribera de Sant Nicolau).

Més d'una hora seguida anavem pujant pels blocs despresos del petit circh, en quin extrem occidental s'aixeca'l gran pich de Colomés (1) mig envolquellat per la boira, que avançava amenaçadora cap a nosaltres.

A dos quarts de tres atravessàrem el tall de roca d'uns quatre metres d'amplada per altres tants de llarch, que anomenen el Portell de Colomés, 2600 m. alt., y entravem a la Vall d'Aran.

Bé prou que'ns havia costat d'arribar-hi! Allavors ja podiem anar més descansats; ab quatre o cinch hores, baixant per la ribera de l'Aiguamoix o de Colomés, ens trobariem a Salardú, aont ens esperava un bon llit, que era lo que'ns convenia pera refer-nos de les passades fatigues.

A la sortida del Portell, la baixada és molt sobtada; com que mira al N., la neu hi és més abundosa, y al saltar pels pigals hem de pendre mil precaucions pera no rodolar avall de la tartera. La boira era tant espessa, que a poca distancia ja no'ns veyem els uns als altres. En tot el vol-

(1) Pich de Colomés, 2926 m. alt. Portell Colomés, 2745 metres alt. Pich de Peguera, 2983 m. alt. Punta de Subenulls, 2948. Encantats, 2746 y 2753 (Schrader).

tant, no se sentia altre soroll que la fressa dels nostres passos, el cop sech dels bastons al rebotre contra les llambordes y el sò esquerdat de la canya d'en Joseph, que no deixava de les mans. Feya estona que caminavem entre tenebres y les congestes y les clápices encara no s'acabaven. Allavors ens adonem de que anavem a la ventura. Sentim remor d'aigua, ens hi acostem y un abim ens separa del xaragall que gemega en aquell fons impenetrable. Aont erem? Encara no ho sabem ara. Els guies anaven neguitosos, séns esma, cercant debades el camí, que havíem perdut. «Sembla estrany!—exclamava en Joseph mossegant-se'ls llavis.—Ab tantes vegades com hi só passat, ara no encerto la sortida. Sempre ho he sentit a dir, que la boira té males bromes.» Camina que caminaras, y tot inútil: deixavem el foch pera entrar a les brases. Mentrestant, la boira s'espessia, se desfeya en menuda pluja y la mullena se'ns ficava al moll dels òssos. Quin partit havíem de pendre? Passariem una altra nit al ras tenint la boira per llençol? No més de pensar-hi, una suor freda ja'm baixava cara avall. Acabades les provisions, dos dies sense tastar calent y cruixits per les llargues caminades, era necessari una naturalesa de ferro pera resistir tanta fatiga. De totes maneres, havíem d'eixir d'aquell laberíntich rocam: férem nous eforços, confiats en que tard o d'hora topariem ab el desitjat camí, y nostres esperances no varen sortir defraudades. A copia d'anar de dreta a esquerra y d'esquerra a dreta, a l'últim vegérem un castellet de cinch o sis pedres dalt d'una roca; més enllà un altre y un altre: eren les senyals que en dies boirosos serveixen de guia pera trobar el corriol que no trigàrem gaire en aconseguir. Passàrem estanys y més estanys. A mida que baixavem, la boira s'esvaïa: entràrem a la regió dels prats y la vegetació anava creixent, sempre més frondosa y verdejant.

A boca foscant, ja erem als banys de Tredós, y una hora y mitja després entravem a Salardú, 1260 m. alt. Aquella mateixa nit varem despedir-nos dels soferts guies, y nosaltres, ab unes bones fregues d'alcool als peus y una llarga dormida, estàvem disposats a continuar l'expedició.

L'endemà, mentres en Soler s'entornava als estanys de Colomés pera pendre fotografies del gran cercle que'l dia abans no varem poder veure, ab en Mitjans recorreguérem alguns pobles de l'Alt Aran.

Aprofito aquesta ocasió pera fer constar nostre agraiement envers l'il·lustrat pàrroco d'Arties, Rvnt. D. Joan Encuentra, qui va omplir-nos d'atencions y obsequis al saber que portavem la representació del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, corporació que ell té en molta estima.

DE SALARDÚ A ESTERRI.—LA VALL D'ANEU

L'APLECH DE MONTGARRI

El dia 12, a les set del matí, montats en bones mules, sortiem de Salardú cap a Esterri. Abans voliem visitar els estanys y circh de Saburedo: per això desde Tredòs, en lloch de seguir el camí del port, emprenguérem la ribera del Ruda; mes no podent continuar en aquella direcció perquè hi hauriem passat tot el dia y a la nit haviem d'esser a Esterri, retrocedírem cap al port. Hi anarem de dret a través del bosch que puja montanya amunt, desde ont se domina la Vall del Ruda y Saburedo, ab sos pichs alterosos, entre'ls quals s'obre'l port de la Ratera, que dóna entrada a Espot, y la Vall del Garona fins a Viella.

A dos quarts de dotze erem a la Creueta de cap de port. El port de la Bonaigua o de Pallars, 2060 m. alt., és el més franquejable de tots els que comuniquen la Vall d'Aran ab Catalunya; però al fort de l'hivern les neus el tanquen sovint y més d'una vegada han pagat ab la pell alguns atrevits que han intentat passar-lo.

Desde'l cap de port a l'hostal de la Bonaigua, 1540 metres alt., hi ha una hora y mitja. A mà dreta queda l'ermita de la Mare-de-Déu d'Ares, prop de la cascata, que, sortint de l'estany Gerbel, se despenja al costat del pich de Sorpe.

Dugues hores hi posàrem encara fins a Son. Si haguesim anat directament a Esterri per la ribereta del Bonai-

gua, no hi hauriem estat tant. Les montanyes se veuen molt poblades y, segons ens diuen, no hi escassegen els óssos.

Son és un dels pobles més alts de la Vall d'Aneu, 1380 m. alt. És notable'l retaule gòtic de l'altar major, si bé sembla que ha sofert alguna modificació que ha desmillorat l'obra primitiva. El campanar és romànic, dividit en quatre pisos ab finestres mig partides per columnes quasi totes destroçades.

De Son a Esterri pel dret, s'hi baixa en tres quarts.

Venint del port de la Bonaigua, el primer poble que's troba és Valencia d'Aneu. Pot dir-se que està ficat dins d'un bosch de colossals nogueres, puix n'hi ha tanta abundor que per totes bandes el volten. L'iglesia ofereix algun detall romànic no despreciable. Les cases se'n pugen fins al peu mateix del serradet que'l separa d'Esterri, punt estratègic en mig de la Vall d'Aneu al juntar-se'l camí de Vall d'Aran ab la ribera pallese. Dalt del turó, aont avuy no's veu més que la trista roca pelada, en altre temps s'hi alçava'l formidable castell dels comtes de Pallars. Els fonaments en prou feines poden donar-nos idea d'aquella grandiosa construcció. Ses pedres han sigut escampades pel vent de la discordia. La poderosa casa de Pallars, que desde'l començ de la reconquesta la veyem junyida a les gestes més glorioses de la nostra patria, a l'extingir-se va deixar escrita una de les planes més brillants de la seva historia.

Quan l'orgull d'en Joan II s'atreví contra de les llibertats de la nació, els catalans varen aixecar-se en sa defensa y el comte de Pallars fou el capitost de sos exèrcits durant la guerra que'ls súbdits havien declarat an el seu sobirà; y si bé Catalunya, després de dotze anys, tornava a l'obediencia del Rey mitjansant que se li juressin de nou tots els seus furs y privilegis, el comte de Pallars, Uch Roger, no va sometre-s may més, mantenint els seus estats en peu de guerra y esperant sense profit el favor que França li havia promès. L'àliga de Pallars estava ferida de mort (1).

(1) El comtat de Pallars tenia per escut l'àliga de dos caps.

Mentres el Comte's trobava a l'altra banda de Pireneu cercant reforços, la comtessa encoratjava ab son valor l'esperit dels pallaresos al castell de Valencia, y allí va defensar-se fins que l'exèrcit real anava victoriós per tots els recons de la montanya.

Aixís com a primers del segle XV havia caigut la casa d'Urgell vençuda per la dinastia forastera, en malhora arrelada en nostra terra, a darrers del mateix segle, des-

Esterri d'Aneu

prés de trenta anys de fera lluita ab la corona, queya també la gloriosa casa de Pallars com cau l'abet centenari arrastrat per la torbera.

Conta la tradició que Sant Ot, fill dels comtes Ramon y Valencia, nasqué en aqueix castell y anava a aprendre de lletra al convent de Sant Esteve, que s'aixecava a l'altre costat de riu.

La capella de Sant Pere; sota mateix del castell, se creu que havia sigut l'antiga parroquia d'Esterri. Mitja hora més avall hi havia un altre convent: el de Santa

Maria, que encara conserva l'espaiosa iglesia gòtica ab absis romànich. D'aquest mateix estil és l'iglesieta d'Escalarre, petit poble que's veu no gaire lluny a la mateixa ribeleta que ve de Burgo y Vall d'Unarre.

La vila d'Esterri, centre y capital de la Vall d'Aneu, se troba hermosament situada entre prats y arbredes a l'extrem N. d'un extens pla regat pel Noguera, 980 metres altitut. És la població més agradable de tota la montanya pallaresa, y per l'excursionista un centre d'operacions magnífich. Les cases, ab ses llargues balconades de fusta capritxosament serrada, estretes finestres y cobertes de llosana negra a dugues vessants de gran volada que se'n baixa a ran del pis primer, li donen un caràcter bastant original; sembla més aviat un vilatge suïç que un poble pirenench.

L'endemà, en havent dinat, deixem Esterri y comencem a remontar el curs del Pallaresa. Un antich pont de pedra dóna pas a la ribera esquerra; al cap de poch, sota del camí's veu una torra esberlada de dalt a baix. L'anomenen Torra de Port Aran.

Una hora més amunt se troba Isabarre. És digne de visitar-se l'iglesia, que és romànica ab algun detall gòtich. Dugues columnes per banda sostenen la doble arcada del portal. A l'entrada hi ha una pedra ab un baix relleu que representa un lleó y sembla haver servit de sepultura; ressegueixen l'absis y part de la fatxada, com formant cornisa, unes figuretes d'un dibuix molt primitiu.

Ab cinch quarts més se puja a Isil, 1170 m. alt., quedant a l'altra banda de riu Sorpe y Arreu ab son fort castell. Com més s'avança, el camí és més hermós, sobre tot desde que's passa'l pont que hi ha sobre'l Noguera prop de Boren.

L'iglesia de Sant Joan, que's troba a cinch minuts d'Isil, és interessantíssima. L'atribueixen als templaris, y sa fàbrica té més aspecte de fortalesa que d'iglesia. A la part lateral tres columnes per banda ab capitells d'un delicat treball sostenen les tres arcades del portal d'entrada. L'arquejat que s'extén a sobre produeix un bonich efecte. L'interior és de tres naus, de segment de cercle les

dels costats y de mig punt la del centre, quins archs torals descancen damunt de sis matxons de robustes columnes y aguanten els taulons de fusta que han substituït el troç de volta caiguda. El riu passa frech a frech de l'absis, y no seria estrany que en poch temps acabés ab aquest preciós monument romànich. Per la nit de Sant Joan hi ha la costum d'encendre les tradicionals falles davant d'aquesta iglesia.

La parroquia no té altra particularitat que'l veure-s aislada en un pedregam, posant-la dos ponts en comunicació ab dugues parts del poble en que'l divideix el Pallaresa. L'estranya situació de l'iglesia és deguda a les disputes que varen néixer al construir-la y que'ns demostra l'esperit de concordia que en temps passats predominava. Els de la ribera dreta la volien an aquella banda perquè és més concorreguda, puix hi passa'l camí d'Estèrri y Alòs; els de l'esquerra s'hi oposaren resoltament al·legant els mateixos drets que'ls seus vehins. Les coses s'anaven posant cada dia pitjor y feyen impossible arribar a un acord: allavors no tingueren altre remey que posar-ho en mans d'àrbitres pera que donguessin una solució satisfactoria pera tots an aquell conflicte. Els àrbitres no s'hi amoïnaren gaire. Que'l riu atravessa pel mig d'Isil? Donchs clavem l'iglesia en mig del riu y els interessats de cada banda que's construeixin un pont pera anar-hi: veus-aquí la cosa resolta en poques paraules y a satisfacció de tot-hom.

A vora de l'iglesia hi ha una petita construcció a quatre vents que l'anomenen el Comunidor perquè desde allí'l capellà conjurava les tempestats quan aquesta costum encara no s'havia perdut.

Després de tres quarts s'arriba a Alòs, 1260 m. alt, darrer poble de la vall a la frontera de França. Durant l'hivern, aquí'l fret apreta de debò, el vent de port que baixa per la canal del riu hi bufa continuament, y molt sovint se troben que la neu els tanca la porta.

La fatxada de l'iglesia és quasi igual a la de Sant Joan d'Isil. A la paret hi ha empostrats dos antiquíssims baixos

relleus de petites dimensions. L'artista que va esculpir-los se veu que no tenia gaires escrúpols pera donar forma plàstica a l'idea que havia concebut. A Isil també'n vegérem dos de consemblants que algun mal aconsellat va repicar-los de mig còs en avall.

A l'hostal hi estiguérem molt bé, cosa que'ns va sorprendre, puix no estavem habituats a veure a l'alta montanya, y menos en pobles de poch trànsit, una casa tant

Plaça d'Alòs

ben acondicionada y tan nèta, ab tot y esser l'interior de fusta, com s'acostuma en les construccions d'aquesta terra.

Dugues hores més amunt d'Alòs, a les montanyes de la dreta, s'obre'l port de Salau. Allí hauria de començar el túnel internacional si algun dia's constrúís el fèrricarril del Noguera-Pallaresa, que tantes millores reportaria an aquell desventurat país.

D'Alòs a Montgarri, 1632 m. alt., hi compten quatre hores. De bona gana se n'hi poden posar vuit pera fruir més bé les incomparables belleses d'aquell idíllich riberal. A

mida que's puja, sempre's va de sorpresa en sorpresa. El riu, tant aviat s'escorre mansament entre'ls glebers com s'estimba furiós en escumejants cascates, o bé'l veyem calmós y reposat formant encantadores gorgues, desde quínes riberes, atapaïdes boscuries de gegantins abets, s'enfilen serra amunt y es destaca en l'horitzó son escabellat brancatge.

Les cases de Montgarri, a dèu minuts del Santuari, ab ses cobertes de palla y herba, tenen un aire pirenench

Montgarri

que enquadra d'una manera admirable ab el paisatge que's desenrotlla al seu voltant.

En mig d'aquesta delitosa vall, voltada d'altíssimes montanyes quasi tot l'any cobertes de neu, a la vora esquerra del Noguera, s'aixeca'l famós santuari de la Verge, aon per la Mare-de-Déu d'Agost s'hi acoblen en fervorós romiatge no tant sols els pobles de la Vall d'Aneu y Vall d'Aran, sinó també'ls de Castillon y Betmale (Ariege), els quals ab sa parla diferenta y els característichs trajos de la seva regió donen a l'aplech una nota tant original, tant típica, que no

hem sabut veure en cap altre de nostra terra. Els homes van coberts ab ampla boina caiguda; el gech, tirat a sobre les espatlles y nusades les mànigues, els serveix d'alforges; duen amples pantalons, esclops de revinguda punxa, y

Romeus de Betmale (Ariege)

tots ells porten llargs bastons d'un gruix que ab prou feines poden abraonar ses mans feixugues. El vestit de les dones és encara més interessant: porten llargues cofes, virolats mocadors, faldilla verda o vermella y calcen florejades espardenyes. Ells no hi falten may a l'aplech de Montgarri: tant bon punt poden franquejar el port d'Orle, la primera visita ha d'esser a la Verge pirenenca, deixant-li

com a ofrena'ls més bonichs anyells dels seus remats.

A l'hora que nosaltres entravem a Montgarri, per tots els camins y corriols se veyen llargues corrues de romeus que's dirigien al Santuari, qui a cavall, qui a peu descalç, en compliment d'alguna prometensa; y alegres tots a l'envista de l'esbelt campanar, que sobrepuja per damunt dels més atrevits abets, entonaven piadosos càntichs a la Reina del Pireneu, en la que tenen aquelles encontrades depositada tota sa confiança.

En sent a mig-dia, ja no podia enquibir-se a l'hostatge la gran generació de catalans y francesos que arribaven de tots indrets. La plaça s'anava convertint poch a poch en un formiguer que's bellugava y s'empenyia en totes direccions. L'un crida, l'altre canta; aquí parlen en català, allí disputen en aranès; més ençà s'exclamen en patuès; tot-hom enraonava y ben pochs s'entenien. La parella de carabiners, guaitant sempre pera que no s'alterés l'ordre, que se'n veyen d'avorrits, pobla gent! No podien conversar ab ningú perquè no comprenien una paraula de lo que'ls deyen; feya quatre dies que vigilaven les rialleres costes d'Andalusia, y *por razones de servicio* varen trasplantar-los al cor del boirós Pireneu.

La cridoria y el bullici va durar tota la santa tarde, y no s'acabà fins que l'imatge de Maria sortia de l'iglesia y era acompanyada en devota professó per tots els romeus que, plens d'entusiasme, la saludaven y aclamaven com a sa protectora.

Puix Senyora anomenada
de Montgarri esser voleu,
siau-nos sempre advocada
Reina del mont Pireneu.

Al cap d'una hora d'haver eixit del Santuari passavem a mig pla de Beret davant per davant de la cabana en quina pleta s'hi replega'l bestia de les veïnes montanyes. Aleshores per totes les vessants baixaven corrent els remats empaitats pels goços d'atura, que ja no'ls deixen fins a la

jaça, posant-se després al seu voltant com centinella d'un campament encomanat a sa defensa.

Mitja hora més amunt neix el Noguera, 1854 m. alt., y va allunyant-se mandrosament herbeis enllà, mentres el Garona, que surt a pocs minuts a l'altra banda de port, salta esbojarrat per la Vall d'Aran, donant lloch an aquell conegut adagi aranès: *Garona per Aran, braman. Noguera per Luz, tut duz.*

CEFERÍ ROCAFORT

(Acabarà.)

MEDINA DEL CAMPO

(VALLADOLID)

Arribat de Madrid a les 3'30 del matí, y tenint d'esperar fins a les 6 la sortida del tren que m'ha de dur a Salamanca, prenc un cafè ab llet al restaurant de l'estació y me'n vaig cap a la vila.

Moltes són les vegades que ab el tren del Nord he passat per davant d'aquesta població, tant famosa en els calamitosos temps de revoltes y trastorns de l'Edat Mitjana, y la vista de son mig arrunat castell de la Mota y dels alts campanars de les iglesies me feyen creure que Medina ocupava una gran superficie. Me n'hi vaig, donchs, ab l'il·lusió de que l'haig de trobar poch més o menys com en els temps d'Isabel *la Catòlica*, que foren els de son més gran esplendor.

El camí que segueixo està cobert d'un pam de pols; a l'esquerra hi ha una llarga filera d'hostals, quines portes no s'han obert encara. Darrera d'elles lladren els goços, despertats pel soroll de mos passos, mes no's veu una ànima enloch. Arribo davant d'un gran portal: és el de Sant Tomàs. Entro per ell y quedo tot sorprès: jo'm creya que darrera de les muralles hi havia la població, y no veig més que camps per tot arreu. Davant meu hi ha dos

camins, ne segueixo un a la ventura y arribo a un pontet que hi ha a la vora d'una iglesia sobre'l Zapardiel. L'aigua d'aquest riu és poca y no té res de clara; son llit és de negre llot, mes entre les verdices que cobreixen ses vores hi creixen alguns arbres y m'hi aturo una llarga estona escoltant l'agradable xerrotejar dels aucells que saluden la sortida del sol.

Dirigeixo una mirada a l'entorn y veig a l'esquerra, dalt d'un turó, les groixudes parets de l'antich castell de la Mota, tant ple de records històrichs, avuy ja quasi del tot arrunades; aquí y allí algun que altre campanar, algun que altre convent o iglesia arrunada, y entre runa y runa, entre iglesia y iglesia, camps, no més que camps. Me sembla impossible que'm trobi dins de les muralles d'una gran població.

Davant meu, a l'altra part del pont, veig un carrer, m'hi fico: és un carrer llarch y estret, quines cases s'aguanten per miracle. Els pilans que formen les dugues porxades que s'extenen a abdós costats desplomben tots cap a fòra; les parets que descancen damunt d'aquests pilans desplomben totes cap a dins; les jàcenes que corren de pilar a pilar formen totes un àngol més o menys agut ab l'horitzontal. No hi ha en tot el carrer una ratlla a plom ni a nivell. No sembla sinó que les cases hagin sofert una forta sotragada, el fort vaivé d'un terratrèmol, quedant dretes per un miracle d'equilibri. Totes elles són de construcció moderna y d'obertures molt aixatades. Totes les botigues tenen en la mostra'l nom de l'amo, havent-me estranyat molt que fins els notaris, metges y procuradors tinguin també una mostra ab llurs respectius noms y professions a la porta o al balcó.

En aquest carrer, que és el principal de la vila, trobo un caçador ab un perdigot engaviat a l'esquena, el morral al coll y l'escopeta a la mà que se'n va a caçar, malgrat que som en temps de veda.

Al cap-d'avall del carrer que segueixo trobo l'espayosa plaça aon tenien lloch les tant renomades fires de l'Edat Mitjana, d'aquella edat en que Medina era'l mercat aont

anaven a proveir tots els pobles dels antichs reyalmes de Castella y de Lleó.

Davant per davant veig la col·legiata de Sant Antolín, que és la parroquia principal. Com en tota la plaça no hi ha més ànima viva que algunes guatlls y perdigots que canten dins de llurs gavies penjades fòra dels balcons y finestres d'algunes cases, puch mesurar-la: té 180 passes de llarg per 115 d'ample.

Tot està encara tancat y barrat: aixís és que no m'és possible visitar la col·legiata, quins bisantins finestrals y gòtics canals me feyen creure que hi hauria quelcom de bo en son interior (1).

En el precís moment d'anar a mirar quina hora és en el rellotge del campanar, toquen les cinch. La campaneta dels quarts té un toro a cada costat y toca per medi d'una topetada que aquests li peguen; les hores les toquen dues figures de pagesos castellans pegant una martellada cada hu a la campana grossa que hi ha damunt de la dels quarts.

Pera fer temps vaig donant voltes pels carrers, més sempre als pochs passos torno a trobar-me al camp. La superfície que avuy ocupa Medina és molt petita, per més que sia gran l'espai que hi ha dintre de ses muralles. Les iglesies y les runes que hi ha dintre d'aquest espai indiquen que en altre temps era poblat, més avuy sols hi ha camps y més camps y entremig d'aquests algunes parets mig arrunades.

Y és que Medina may més se tornà a refer del foc que hi calaren les tropes imperials, per ordre del funest Antoni Fontseca, en la nit del 21 d'Agost de 1520, pera castigar-la d'haver pres part en el gloriós alçament de les Comunitats, primera protesta de Castella contra l'absolutisme importat per la naixent casa d'Austria. Les tropes del primer rey austriach que trepitjà'l territori espanyol destruïren la població més comercial de Castella, del mateix modo que les del primer Borbó arrunaren una bona

(1) Després he sabut que res tenia que cridés l'atenció.

part de la més industrial de les ciutats catalanes. L'absolutisme, exòtich a Espanya, sols ha pogut arrelar-hi y viure-hi a costa de la sava nacional. Lliçó que, malgrat les runes que per tot arreu deurien recordar-los-hi, han oblidat completament els néts dels que, tant a Castella com a Aragó, tant a Valencia com a les Balears y a Catalunya, vessaren llur sang pera conservar les patries llibertats, fonts de llur antich poderiu y benestar.

Tot pensant en el sentiment que tindria Isabel la Católica si, alçant-se de sa marbrencia tomba, vegés l'actual estat de sa vila predilecta, d'aquella vila en la que volgué morir, si bé deixant ses mortals despulles a Granada, a la riallera ciutat arrencada per ella y en Ferran, son espòs, al poder dels alarbs, quin darrer baluart era, me n'entorno cap a l'estació, y al despedir-me de Medina no puch menys de cantar:

Medina del Camp, què't queda
de ton antich esplendor?
Ta gran plaça, un munt de runes
y un riu que corre entre llot.

CELS GOMIS

SECCIÓ OFICIAL

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

De D. Cels Gomis: *La Confederación Catalano-Aragonesa realizada en el período más notable del Gobierno soberano del Conde de Barcelona Ramón Berenguer IV*, por D. Antonio de Bofarull y Brocá.

De D. Pere Alsius, soci delegat a Banyoles: *Cuadro paleontológico de la provincia de Gerona*, pel donador.

De D. Aureli Campmany: les següents cançons catalanes: *Sant Jaume de Galicia, Los romeus, La pastoreta, La mort de la donzella y La presó de Lleida*.

De D. Joaquim Cabot: onze fotografies d'una excursió a Garraf, preses pel donador.

De D. Modesto Hernández Villaseca: *La venganza de un ángel*, novela original del donador.

De la Société des Touristes de Stockholm: dos àlbums titulats: *Vues de la Suède*.

Del Club Alpi francès: *Annuaire de 1900*.

De la Academia de Buenas Letras de Barcelona: el tomo VII de ses *Memorias*.

De D. Olegari Miró: *Receptari de Manresa*, pel donador.

De D. Antoni Cremades: *Misión del periodista católico en nuestros días*.

De D. Ignasi Simon y Puntí: *Discurs biogràfic de D. Antoni Camps y Fabrès y D. Magí Pontí*, pel donador y mossèn Jaume Collell.

NOVES

Aquest CENTRE ha tingut la dissort de perdre aquest mes a dos de sos més il·lustrats consocis: en Francisco de S. Maspons y Labrós, que morí'l dia 1er a sa casa pairal de Bigues, y en Estanislau Vayreda, el famós botànich català, que morí'l dia 20 a Olot, sa vila natal.

Aquest CENTRE honrarà la memoria de son ex-president posant el seu retrat a la galeria d'excursionistes cèlebres, y la de l'eminent naturalista olotí publicant la seva *Fauna de la vall de Nuria*, que conserva inèdita.

Nos escriu desde Viella (Vall d'Aran) el nostre consoci D. Lluís Mariano Vidal, que s'ha trobat allí ab els animosos excursionistes M. Ludovic Fontan (de Toulouse) y D. Isidor Romeu, tinent de carabiners, en el moment que aquests tornaven de la primera ascensió que s'ha fet a l'agudíssim pich occidental dels Encantats, la qual tingué lloch el dia 29 d'Agost.

Es aquest un aspre y enlairat tossal que s'alça a 2750 metres sobre del mar á les montanyes d'Espot (Lleida) dominant l'estany de Sant Maurici. Lo difícil y perillós de pujar-hi ha sigut causa de que fins ara son cim no hagués sigut conquistat per cap dels nombrosos exploradors de la serralada pirenenca.

M. Fontan donarà en el nostre BUTLLETÍ una relació d'aquesta interessant excursió.

LO CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.